

Когнітивні знання, на нашу думку, мають найвагомішу цінність для суспільства. Онтологічні знання (інформація про світ вцілому), пройшовши емпіричну обробку поколіннями (пізнання цієї інформації шляхом набуття життєвого досвіду), набувають когнітивного характеру (отримують етнохарактеристики з огляду на специфіку буття нації). Засвоєння когнітивної інформації – важливий крок в житті кожного представника етносу.

Отже, ФО з фольклорним компонентом транслюють різнорівневу інформацію, набуту людством вцілому чи окремими народами. Інформація, що міститься в ФО з фольклорним компонентом, має когнітивний характер, який транслюється за допомогою двох семіотичних систем: мови і культури. Вивчення ускладнених мовних знаків з фольклорним компонентом наближає іноземців до розуміння психоментальних особливостей носіїв мови і демонструє оточуючий світ через призму іншомовної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бао Хун. Национально-культурная специфика фразеологизмов в русском и китайском языках / Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 305-310.
2. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах// THESIS. Перевод кан. филол. наук Г.Е.Крейдлина. – М., 1993. Вып. 3. – С.185-206.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии. – М., 1996. – 619 с.
4. Вундт В. Проблемы психологии народов. – Лейпциг, 1911 г. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Wundt/PsNar_01.php
5. Гак В.Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов/ Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 260–265.
6. Етнократологічний словник. За ред. О.В.Антоноука, М.Ф.Головатого, Г.В.Щокіна. – К., 2007. – 576 с.
7. Кривоногова М.М. Национальное своеобразие ФЕ различных вариантов одного языка (на примере французского языка в Квебеке и Франции)/ Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 294–299
8. Маслова В.А. Культурно-национальная специфика русской фразеологии / Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 69–75.
9. Мелетинский Е.М. Миф и историческая поэтика фольклора. <http://www.ruthenia.ru/folklore/meletinsky4.htm>
10. Мещерякова О.А. Устойчивые сочетания в фольклорной традиции и в авторской речи// Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 308-314.
11. Мовна картина світу українців, відбита у фразеологізмах. <http://www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=200>
12. Морозова В.С. Символика цветообозначения при описании концептов эмоций в современном арабском литературном языке/ Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 300-304.
13. Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура. – С.-Петербург, 2003. – 457 с.
14. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). –Київ-Черкаси, 2004.–258 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
16. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантических номинативных единиц. –М.:Наука, 1986. – 144 с.
17. Телия В.Н. Культурно-языковая компетенция: ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка/ Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Сб.ст. Отв. ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. - С. 19-29
18. Телия В.Н. Русская фразеология (семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты). –М.: Языки русском культуры, 1996. – 286 с.
19. Хайдеггер М. Язык. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Heidegger_Jazuk.php
20. Чернявська Ю. Народная культура и национальные традиции. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Chern/index.php
21. Шаховський В.И., Панченко Н.П. Национально-культурная специфика концепта «обман» во фразеологическом аспекте / Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. Отв.ред. В.Н.Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 285-288.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Орел – аспірантка Київського національного лінгвістичного університету, кафедра німецької філології.
Наукові інтереси: фразеологія німецької мови.

КРОСКУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ ЗАГАДОК РІЗНИХ НАРОДІВ

Тетяна ПАНАСЕНКО (Одеса, Україна)

У статті проводиться зіставний аналіз загадок різних народів: виявляються причини та умови їхніх спільних та відмінних рис, встановлюються кроскультурні зв'язки.

This article deals with the comparative analyses of the riddles of different nations: found the reasons and convents of their common and different qualities, fix cultural connections.

Загадка – жанр народної творчості досі є одним з чи не найменш вивчених. У нашому дослідженні порівнюється українська загадка із загадками інших слов'янських народів, встановлюється зв'язок умов та причин спільності цього жанру фольклору.

Метою статті є з'ясування причин подібності загадок. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) порівняти загадки слов'янських народів; 2) з'ясувати причини схожості та відмінності загадок; 3) встановити кроскультурні зв'язки між загадками.

Н.О. Лавонін наголошує на тому, що загадка – жанр міжнародний, адже загадкам різних народів притаманні спільні риси структури, іноді навіть дослівні випадки збігів. Традиційні, спільні риси не виключають оригінальності: у кожного народу в загадках простежуються свої особливості, які відносяться до їх художньої природи, побуту, тематики та історичного розвитку. Таким чином, на фоні спільних закономірностей необхідно виявляти національну специфіку, національну своєрідність жанру [5: 3].

У науковій літературі зустрічається велика кількість видань, зосереджених на дослідженні загадок різних народів. Так, дослідниця Н.О. Лавонін (1977) вивчала ці перли народної мудрості на матеріалі карельської загадки, де розглядала принцип порівняльно-історичного дослідження фольклору (наводяться матеріали загадок багатьох народів і робиться спроба простежити їх типологічну та генетичну схожість).

Давність загадок не є сумнівним явищем для дослідників. Не випадково більшість науковців (В.П. Анікін, І.П. Березовський, Ю.Г. Круглов) не без підстав пов'язують походження загадок із «умовним мовленням» [1: 56], таємним мовленням, коли людина міркувала певними поняттями та уявленнями або не мала можливості прямо називати речі.

Уся ця «загадковість» мовлення походить ще з давнини: у воєнних та дипломатичних відносинах; при сватанні, коли молоді намагалися приховати та зберегти від ворожих сил намір усього, що відбувається; при полюванні, щоб не налякати майбутню здобич; у побуті для того, щоб затаїти інформацію. Таке мовлення використовували усі, хто хотів дещо замовчати, перехитрити когось чи щось, а для цього, відповідно, необхідне таємне мовлення. Ця таємність у мовленні поступово перетворилася на засіб випробування кмітливості та мудрості та найяскравіше відобразилася в загадках, як-от:

Сам вечірньої години

Заховався в куц каліни,

Та на дудочку одну

Грає пісню чарівну (Соловейко) [9: 106].

Як зазначає І.П. Березовський, в усній художній творчості кожного народу живе й постійно розвивається, активно функціонує загадка як засіб розвитку уважності, тямучості, випробування розумових здібностей людини [4: 5]. На сучасному етапі процес відгадування перетворився у розвагу, гру, відпочинок.

Наприклад:

Країну я шукаю,

що схожа на коня.

До всіх вона гукає:

– Я – поні! Поні – я! (Японія) [9: 139].

За спостереженнями Ю.Г. Круглова у давнину загадки були засобом навчання, не взагалі, а конкретного навчання. З їхньою допомогою вчили молодь володіти «умовним мовленням», запам'ятовувати «таємні» слова [7: 12-18]. Цим пояснюється той факт, що ще у XIX столітті у деяких селах загадки загадували в певний час, найчастіше готуючись до святкування Нового року. Найцікавішим для нас є той факт, що загадки побутували в усіх народах світу і тим самим існують підстави припускати, що наявні схожі та відмінні риси загадок різних народів. Деякі загадки вражають своєю віддаленою схожістю порівнюваних предметів.

Розглянемо мовний Матеріал:

Білоруський: *За темным лесом белый березничек;*

Марійський: *На красной перекладине белые куры сидят;*

Український: *Коло прорубу сидять білі голуби;*

Російський: *Тридцать куриц – все безхвостые;*

Абхазький: *Реки нет, а белого камня много [3: 28-29].*

Усна народна творчість своїм корінням сягає первісних часів періоду творення мови, панування міфологічного світогляду, як-от:

*Лісом він котився з ревом,
і в куці, траву, дерева.
А коли напивсь води –
Стих і згаснув назавжди (Вогонь) [9: 18];
Тато високий, мама широка,
син кучерявий, а невістка сліпа (Небо, земля, вода, ніч) [10: 337].*

Збереглися відомості про широке використання загадок з метою випробування мудрості, розумових здібностей, зрілості людини, її здатності самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі у персів, індусів, арабів та інших народів. За свідченням Плутарха, часто використовували загадки древні греки, засвоюючи та закріплюючи повсякденний життєвий досвід. Важливе місце посідали загадки в житті деяких народів і пізніше: у мексиканців, вотяків (удмуртів) [2: 7].

Предметно-тематична доробка загадок, їхня класифікація щодо відгадок дозволяють здійснити їхнє порівняння, у результаті чого знаходимо певні схожі та відмінні риси. Схожість простежується майже у всьому. У різних народів загадка виглядає як короткий, часто ритмізований вислів у вигляді прямого питання або речення у стверджувальній формі, яке приховує у собі завуальований сенс. Різні народи віддають перевагу описові процесу його виготовлення. В інших загадках предмет повинен угадуватися за його діями. Часто відгадуваний предмет порівнюється з яким-небудь іншим предметом. Більшість народів полюбують форму прямого порівняння. В українських загадках часто використовується форма заперечного порівняння, як-от:

Українська: *Хоч сам не біжить, а стоять не велить (Яйце) [6: 193];*
Вірменська: *Цельый табун лошадей на одной привязи (Виноград) [3: 7];*
Осетинська: *За нашей мельни цей валящий змей (Крапива) [3: 7].*

Найчастіше загадка в різних народах виступає поетичною метафорою. Метафоричність загадки вперше була відмічена ще у IV ст. до н. е. давньогрецьким філософом Аристотелем. Метафоричний принцип розкриття сутності світу, оточуючого людину, а також стислість і чіткість викладу пропонується одним з основних прийомів побудови творів цього жанру, наприклад:

*Прийшов хтось, узяв щось,
Бігти за ним, не знаю, за ким [6: 16].*

В загадках предмети-заміни найчастіше виникають з оточуючого середовища людини та її побуту, пов'язані із заняттями та побутом людства. В загадках відобразився життєвий досвід людини, її трудова діяльність, що є наскрізною темою цих малих фольклорних жанрів більшості народів. Порівняймо:

Мордрвська: *Прохожий старик глаза зашивает (Сон) [3:7];*
Хакаська: *Одноглазая старушка все умеет делать (Иголка) [3: 7];*
Білоруська: *Бабка-кривоножка не боится огня (Кочерга) [3:7];*
Алтайська: *Лохматый мальчишка по комнате бегаёт (Веник) [3: 7].*

Загадки слов'янських народів тяжіють до конкретності, наявної предметності образів. Навіть різні уявлення й поняття у загадках набувають матеріального відображення.

Н. Шумада підкреслює, що хоч загадки і відбивають особливості суспільно-побутового життя тільки свого народу, вони мають багато спільного - аж до буквальних збігів – із загадками інших народів. Дослідниця припускає, що якоюсь мірою тут має місце запозичення, але основна причина подібності загадок у різних народів полягає в іншому. Російська дослідниця М. Рибникова (1970) слушно твердить, що достатньо народам мати однаковий рівень свідомості та подібні культурні умови, щоб на різних широтах, зовсім самостійно виникли схожі між собою загадки. Подібні явища природи, предмети, знаряддя праці тощо будять схожі асоціації.

Н. Шумада наводить приклади майже однакового звучання загадок на одну й ту ж саму тему (про очі) у фольклорі різних народів:

Українське: *Два брата під одним дахом, один одного не бачить.*
Сербське: *Два брата упоредо сто є, едан другог не виде.*
Болгарське: *Два брата мъчат да са видат, пак ни можат.*

- Російське: *Два братца через грядку смотрят, да не сойдутся.*
 Албанське: *Дві сестриці не можуть одна на одну подивитися.*
 Грецьке: *Два брати посварилися, одна гора їх розвела [6: 19];*
 Англійське: *Two brothers live across the street and never see each other [10: 8].*

Безсумнівно, у народів з етнічною, історичною і мовною близькістю та спорідненою матеріальною та духовною культурою, якими є слов'янські народи (український, російський, білоруський, сербський, чеський, словацький, болгарський, польський), подібність у фольклорі особливо значна.

Тематичне коло загадок надзвичайно широке; це насамперед природа, рослинний і тваринний світ, людина, її побут, світ мистецтва і науки, знаряддя праці – від первісних до новітніх, технічно досконалих. Загадки, як особливий вид народної творчості, відбивають історію матеріальної культури народу, матеріальні умови, - природне й соціальне людське оточення, а також розвиток людських знань та духовних інтересів.

І вражає, насамперед, в українських, білоруських, російських, чеських, словацьких, сербських, польських, болгарських та навіть англійських загадках те, що вони схожі за широким тематичним планом:

- за явищами природи (небо, зорі, місяць) :
- Російська: *Поле не мерянное, стадо не считанное, пастух рогатый.*
 Білоруська: *Поле не змероно, быдло не злічено, пастух рогатый.*
 Українська: *Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий.*
 Болгарська: *Поле немерено, овци неброени, рогат овчар-чувач;*
- за рослинним та тваринним світом (жолуді на дубі, свиня):
- Українська: *Виса висить – хода ходить, виса впаде - хода з'їсть.*
 Російська: *Ходя ходит, виса висит, виса пала- ходя съела.*
 Болгарська: *Виси висуле, кърти къртуле, висуле падна, къртуле грабна.*
 Сербська: *Трчи, трчи, трчульак, виси висульок: бога моли трчульак, да отпадне висульак.*

Схожість загадок різних народів простежується не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, в спільності принципів та прийомів художнього відображення дійсності, а й у конкретному використанні поетичних образів. Наприклад, *сон* у загадках різних народів відображають як дещо солодке та часто порівнюють із медом, як-от:

- Хакаська: *Что слаще сладкого?*
 Якутська: *Слаще сладкого есть, говорят.*
 Молдавська: *Что слаще сладкого, а на тарелке не поднести?*
 Узбецька: *Вроде есть, вроде нет, слаще меда, а не съест.*
 Російська: *Что слаще меда и сильнее льва?*
 Кабардинська: *Слаще меда, тяжелее свинца;*
положишь на спину – не понесешь,
на базар вынесешь – не продашь [6: 8-9].

Майже усі представники різних народів приблизно однаково або досить схоже в формі загадки характеризують однакові предмети. Особлива схожість простежується в загадках народів-сусідів, і тих, кого роз'єднують сотні кілометрів. Причини цієї дивної схожості криються в особливостях народного світосприйняття, що, в свою чергу, виявляється історико-соціальними, природними та побутовими умовами життя певних народів. Авжеж, сам предмет загадки диктує його головні ознаки. Проте між загадками різних народів є певні відмінності. Національний колорит простежується тут при характеристиці додаткових, другорядних ознак предмета.

У кожного народу є свої улюблені предмети загадування, свої найяскравіші методи побудови загадок.

Дослідники Т. Леонова та Е. Долгіх у своїй розвідці зазначають, що у південних народів багато загадок про дари природи – про фрукти та овочі, а у північних, наприклад, – таких загадок майже немає. Дослідники виявили, що народи, які проживають поблизу морів, озер, річок, часто звертаються до порівнянь зі стихією води.

Розглянемо мовний приклад:

Карельський: *Полена в огне, а кончик его в море (Трубка во рту);*
 Литовський: *Возле дома озера (Окна);*
 Латиський: *Солнце возле моря бегаёт (Огонь под котлом)* [6: 10].

У загадок, написаних в різних місцевостях, реалізовано майже однорідне розгортання теми. Цей розвиток логічний, зрозумілий, де простежується незалежне народження однакових загадок. Однорідність вражень, асоціацій дозволяє знайти схожість мовного оформлення [8: 41]. Загадка знову «народиться», проте це «народження» буде не випадкове в умовах певної закономірності [8: 42]. М.О. Рибнікова влучно зауважила, що відбувся генетичний зв'язок загадок різних народів.

Оточуюча людину природа, національний психічний склад, національні родинно-побутові умови життя народу формують своєрідність народного мистецтва, у тому числі, загадок.

У результаті здійсненого дослідження ми дійшли таких висновків: 1) схожість загадок слов'янських народів проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, в спільності принципів і прийомів художньої дійсності, а й у конкретному змісті поетичних образів; 2) у деяких поодиноких випадках структура, будова, семантика загадки однакові в різних загадках; 3) схожість загадуваних предметів простежується у загадках близьких за територіальним та ментальним походженням.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. – М., 1957. – 240 с.
2. Березовський І. П. Українські народні загадки // Вступна стаття до збірника «Загадки». – К.: Видавництво АН УРСР, 1962. – С. 7–37.
3. Загадаю – отгадай! Загадки народов СССР / Составители Е.Т. Долгих, Т.Г. Леонова / Под общей редакцией Т. Леоновой. – Новосибирск: Западносибирское книжное издательство, 1972. – 256с.
4. Загадки / Відп. ред. С. Д. Зубков; Упор., передм. І. П. Березовського. – К.: Дніпро, 1987. – 158 с.
5. Лавонен Н. А. Карельская загадка. – Ленинград: изд-во «Наука», 1977. – 133 с.
6. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. / Сост. Е. Т. Долгих, Т. Г. Леонова. – Западно-сибирское книжное изд-во Новосибирск, 1972. – 256 с.
7. Русские народные загадки, пословицы, поговорки. / Сост., авт. вступ. ст., коммент. и слов Ю. Г. Круглов. – М.: Просвещение, 1990. – 335 с.
8. Рыбникова М. А. Загадки. – Москва-Ленинград: Academia, 1932.
9. Тисяча загадок. / уклад.: Л. Вознюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 144с.
10. 300 загадок на английском языке для школьников / Сост. Т.А.Соловьёва. – М, 1963.
11. Франко І. Твори у 50-ти томах. – Т. 26. – К., Вид-во: Наукова думка, 1980. –456с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Панасенко – аспірантка Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, викладач за сумісництвом Одеського державного медичного університету.

Наукові інтереси: прагматика, комунікативна лінгвістика, психолінгвістика.

КАЛАМБУР ЯК РІЗНОВИД МОВНОЇ ГРИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Галина ПАТЛАЧ (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто явище гри в цілому, та мовної гри зокрема в філософському та лінгвістичному аспектах. Досліджується поняття каламбуру як різновиду мовної гри в англійській, французькій, російській та українській лінгвістиці.

The phenomenon of game in whole, and language game in particular in philosophical and linguistic aspects is considered in this article. The notion of a pun as variety of language game is researched in English, French, Russian and Ukrainian linguistics.

Людина завжди мала здатність і схильність надавати ігрової форми усім сторонам свого життя. Гра – необхідний спосіб соціального життя, те, що підтримує ідеал, який в свою чергу визначає духовну культуру епохи. Зі стихійної якості, ритму життя гра стає для тих чи інших шарів суспільства, а в якісь періоди – суспільства в цілому, драматургічною тканиною реалізації якого-небудь вищого соціального сюжету, морально-соціальної ідеї.

Гра – насамперед вільна діяльність. Усі дослідники підкреслюють незацікавлений характер гри. Вона необхідна індивідууму як біологічна функція, а суспільству потрібна через втілений у ній зміст. Гра скоріше, ніж праця, була формуючим елементом людської культури [6: 133].